

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN
VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

ILM SARCHASHMALARI

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining FILOLOGIYA, FALSAFA, FIZIKA-MATEMATIKA hamda PEDAGOGIKA fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

12/2.2023

**Ilmiy-nazariy, metodik jurnal
2001-yildan nashr qilina boshlagan**

Urganch – 2023

roq anglash har qanday insonni ruhiy kamolotga, qalb xotirjamligiga, ma'naviy yetuklikka undashi, shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Bakr Qaffol Shoshiy. Javomi' ul-kalim. T., "Movarounnahr", 2014, 209-bet.
2. Айзенштейн И.А. Тюркологический сборник. М., "Наука", 1978, с. 3.
3. Jaloliddin Rumiy. Masnaviyi ma'naviy. T., "Meriyus", 2010, 1-daftar, 15-bet.
4. Ko'rsatilgan asar. 3-daftar, 274-bet.
5. Jaloliddin Rumiy. Ichindagi ichindadir. T., "Yangi asr avlodi", 2013, 49-bet.
6. Jaloliddin Rumiy. Majolisi sab'a. T., "Yangi asr avlodi", 2018, 128-bet.
7. Mirziyoyev Sh. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovidir. T., "O'zbekiston", 2017, 16-bet.
8. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik. T., "O'zbekiston", 2021, 24-bet.
9. Reynold A. Nicholson. Mystics of Islam. London, G. Bell and sons LTD, 1914, p. 79.
10. Читтик У. В поисках скрытого смысла. Суфийский путь любви. Духовное учение Руми. М., "Ладомир", 1995, с. 519.
11. "Hidoyat", 2015, 12-son, 7-bet.

Axatov Lutfillo Karamatilloevich (Chirchiq davlat Pedagogika universiteti dotsenti) ABDURAHMON JOMIY ASARLARIDA TASAVVUF VA ILM TAHLILI

Annotatsiya. *Tasavvuf va ilmga oid qarashlar mohiyati so'fiylar hayoti va tasavvufiy qarashlar yordamida tahlil qilingan. Tasavvufning rivojlanishi so'fiylar axloqi qafalsafiy mushohada irratsional yondashuv asosida tatbiq qilinadi. Bunda axloqiy qarashlarni anglash uchun tasavvuf va so'fiylarga ilmiy yondashuvlar misolida qaraldi.*

Аннотация. *Сущность суфизма и науки анализируется в статье через суфийскую жизнь и суфийские взгляды. Развитие суфизма основано на иррациональном подходе к философскому осмыслению суфийской этики. Для понимания этических воззрений был рассмотрен пример научных подходов к суфизму и суфиям.*

Annotation. *The essence of Sufism and science was analyzed through Sufi life and Sufi views. The development of Sufism is based on an irrational approach to the philosophical understanding of Sufi ethics. To understand ethical views, an example of scientific approaches to Sufism and Sufis was considered.*

Kalit so'zlar: *Jomiy, tasavvuf, so'fiy, ilm, islom, idrok, irfon, falsafa, Naqshband.*

Ключевые слова: *Джами, суфизм, суфий, наука, ислам, восприятие, мысленно, ирфан, философия, Накибанд.*

Key words: *Jami, ethics, Sufism, Sufi, science, Islam, perception-mentally, Irfan, philosophy, Naqshband.*

Nuriddin Abdurahmon Jomiy Naqshbandiya tariqati "bayrog'i"ni osmonlarga ko'targan, bashariyat shoiri va orifi deb dong taratgan daho ijodkordir. Uning tasavvufiy-irfoniy merosini metodologik va nazariy asoslash esa har bir davrning o'ziga xos ilmiy yutug'i sanalgan. Jamiyatdagi adolatli boshqaruv va xalqning farovonligiga bo'lgan e'tibor ham mutafakkirlar ilmiy merosida o'z aksini topgan.

Bugungi shiddat bilan tobora jadallashib borayotgan vaqt masofasining talablaridan biri bu jamiyatda malakali mutaxassislarni, aniqroq qilib aytadigan bo'lsak, barkamol avlodni voyaga yetkazib, mamlakat va jamiyat taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shadigan, shuningdek, jamiyat ma'naviy kamolotining ilhomlantiruvchi manbayi sifatida namoyon bo'ladigan avlodni kamol toptirishdan iboratdir. Bu esa ayni mo'tabar – xayrli ish demak.

Ilm-fan dolzarbligi doim uning ilmiy tadqiqotlar zamiridagi ma'naviy-axloqiy konsepsiyalar bilan baholanib kelinadi. Abdurahmon Jomiy tasavvufiy-irfoniy merosini tadqiq etishning o'ziga xos nazariy-metodologik asoslari bugungi yosh avlod tafakkur taraqqiyoti va yangi O'zbekistonning qadriyatlariga boy ilmiy merosga bo'lgan qiziqishni ortishiga xizmat qiladi. Tasavvufiy-irfoniy qarashlarning bugungi kundagi ahamiyati tushinish uchun yangi metodologik aspektlar bilan boyitish orqali amaliy natijalarga erishiladi. Tahlilda Jomiy ilmiy merosi va bugungi davr ilmiy manzarasiga bo'lgan e'tibor nuqtayi nazaridan qaraladi.

Tasavvufiy-irfoniy qarashlarning shakllanish bosqichlari, mazmun va mohiyati ratsional yondashuv asosida namoyon bo'ladi. Ratsional yondashuv orqali irratsional qarashlarga bo'lgan tahliliy yondashuv ham irfon ilmi orqali amalga oshiriladi. Irfon ilmi o'laroq, mutafakkir (orif)lar ta'limotining axloqiy normalar timsolida shakllanganligi muhim ahamiyatga ega.

Mavlono Jomiyning «Nafahot ul-uns» tazkirasidagi soʻfiy-avliyolar hayoti haqidagi maʼlumotlar tahlili ham zamon va makonga muvofiq yoritilgan.

Yevropa, shuningdek, musulmon mintaqa davlatlarida tasavvuf-soʻfiylik boʻyicha koʻplab manba-adabiyotlar yaratilgan. Bugungi kundagi holatga qaraydigan boʻlsak, asosan, (bizdagi holat L.Axatov) Sharqshunoslik manbalari adabiyotlarida qisman maʼlumotlar berilgan. Tasavvuf va soʻfiylik boʻyicha bunday salmoqli manba-adabiyotlar ham, aslida, barmoq bilan sanaguchilik, xolos. Ayni vaqtda, bizdagi fondlarda tasavvuf va soʻfiylik (irfon ilmi) borasida hali oʻrganilishi lozim boʻlgan (oʻrganilmagan) koʻplab qoʻlyozmalar bor.

Tasavvuf – «Soʻfizmni har tomonlama oʻrganish – Oʻrta asrlarda Oʻrta Osiyo xalqdarining maʼnaviy-madaniyati rivojini toʻliqroq, mos va xos ravishda tasavvur qilish imkonini beradi».¹

Abdurahmon Jomiyning ijodiy faoliyati koʻp qirrali boʻlsa ham, u Sharq xalqlari madaniyati tarixida koʻproq genial shoir va mutafakkir olim sifatida talqin etilgan. Bu esa, oʻz navbatida, tadqiqotchilar tomonidan uning ilmiy merosini faqatgina shoirlik mahoratini kengroq yoritishga oʻringanligidadir. Shuning uchun boʻlsa kerak, Alisher Navoiy «Hayrat ul-abror» dostonida uchta «Xamsanavis» shoiriga oʻz munosabatini bildirib, Nizomiy Ganjaviy va Xusrav Dehlaviylarni bayoni haqida toʻxtalganida asarning bir bobida tasvir etib, Mavlono Jomiy uchun esa asarning XIII bobini butunlay bagʻishlagan.

Ilm (tasavvufiy-irfoniy ilm) tatbiq qilish uchun har bir davrning ijtimoiy-maʼnaviy muhitini ham alohida oʻrganish lozim. Jomiy ilmiy merosi orqali Naqshbandiya suluki (tariqati) ilm oʻrganish va ilm orqali yuksalishga qaratilgan yoʻl² boʻlganligini koʻramiz. Zero, tariqat «shior»laridan biri bu «Dil ba Yor-u, dast ba kor» deb nomlangan boʻlib, har qanday ishda ham Dil–qalb Yor (Alloh)da boʻlishga chorlovdir. Demak, qalb Alloh-Yor bilan ekan, mukammal ilmga boʻlgan intilish va yuksalishga ruju qoʻyishning inʼikosidir. Tasavvuf va soʻfiylikning asl mohiyati ham ilmga boʻlgan intilish va yuksalishga qaratilgan taʼlimotdir.

Tasavvufning islom olamida keng tarqalishi va rivojlanishida va ijtimoiy hayotga uygʻunlashuvida Naqshbandiya tariqatiga asos solgan Bahouddin Balogardon Muhammad Jaloliddin muhim rol oʻynagan. Tariqatning (sakkizta rashhasiga qoʻshimcha) yana Vuqufi zamon, Vuqufi adadiy, Vuqufi qalbiy kabi uchta shartni ham joriy qilganligini koʻramiz.

XIII asr – XIV asr boshlari tasavvuf ham nazariy jihatdan, ham amaliy harakatchilik jihatdan yuksak choʻqqiga koʻtarilgan. Irfon ilmi va tasavvuf haqida bahs ketganda birinchi soʻfiylar kimlar boʻlgan, tasavvuf va irfon ilmi qanday shakllangan, degan savollarga ham turli xil javoblar boʻlganligini koʻramiz. «Nafahot ul – uns min hazarot al-quds» asarida birinchi marta el orasida soʻfiy laqabini olgan kishi Abu Hoshim Kufiy tilga olinadi. Navoiyning «Nasoyim ul-muhabbat min shamoil ul-futuvvat» asarida birinchi soʻfiy Muhammad Paygʻambarimiz (sallallohu alayhi vasallam) zamondoshlari Uvays Qaraniy tilga olinadi. Husayn Voiz Koshifiyning «Futuvvatnomayi sultoniy» asarlarida birinchi soʻfiy Hazrat Odam alayhissalomning farzandlaridan biri Shish degan kishi tilga olinib, Shish oq poʻstin kiyib yurgani uchun shu nomni olganligi bayon etiladi.

Bular orasida Jomiy yozgan Abu Hoshim Kufiy Sufyon as-Savriy degan yana bir boshqa nomdor darvesh (sufiy) bilan zamondosh boʻlgan. Abu Hoshim 788 da vafot etgan boʻlsa, Sufyon as-Savriy 807-yilda vafot etgan ekan. Sufyon as-Savriy «Men Abu Hoshimni koʻrganimga qadar soʻfiy nima ekanini bilmas edim va ungacha ham zuhd va muomala va varaʼda, tavakkul tariqi va muhabbat tariqida sobit bu-zurgvorlar bor edilar, lekin, avval, kishikim uni soʻfiy deb atadilar ul edi va ungacha biror kishini bu nom bilan atamagan edilar»³ deb baho bergan.

Abu Molik al-Ashʼariy (roziyallohu anhu)dan rivoyat qilingan hadisda Nabiy (sallallohu alayhi va-sallam)ning «Poklik iymonning yarmidir»⁴... degan. Poklikni oʻzlariga dastur qilib olgan soʻfiylarni tariqatga va irfon ilmiga qoʻshgan hissalarini Jomiy oʻzining «Nafahot ul-uns min hazarot al-quds» asarida bayon qilib oʻtar ekan, bu kitobda 664 ta shayx – soʻfiylarning nomlarini zikr qilib oʻtganligini koʻrishimiz mumkin.

Jomiy asarlaridagi tolerantlik–diniy bagʻrikenglik tamoyillarini tatbiq qilish orqali bugungi yosh avlodga dunyo siyosiy maydonida yuz berayotgan turli yot guruhlar qarama-qarshiligini keltirib chiqaruvchi

¹ Пулатов Х., Маматов М. Тасаввуф тарихидан лавҳалар. Ўзб. миллий кутубхонаси, Тошкент, 2011, 6-бет.

² Муаллиф Ахатов Л. Тарикат маъноси ҳам йўл (мукаммал йўл)дир.

³ Нафаҳот ул-унс мин ҳазарот ал-қудс. Т., 1913, 27-бет.

⁴ Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Ҳадис ва ҳаёт. 4-жуз (поклик китоби). Т., “Hilol-nashr”, 2016, 18–19-бетлар.

asl sabablari (Falastin va Isroil mojarosi) nimadan iboratligini tushuntirishga erishishning bir yo'li sifatida qarashimiz kerak.

Hikmat shuki, Jomiyning tasavvufiy merosini tahlil va tadqiq etish orqali quydagi natijalarga erishish mumkin:

–mavloni Jomiy ilmiy merosi, falsafiy-tasavvufiy qarashlarini tahlil va tadqiq etish natijasi yuqoridagi ko'rsatilgan mulohaza va tavsiyalardan tashqari, yana quydagi natijalarga ham erishish mumkin:

–mavloni Jomiyning tasavvufga oid ma'lumotlarni yangicha talqinda (mazmunan, o'z davriga xos) mohiyatini ko'rsatib berganligini aniqlash;

–falsafiy qarashlardan tasavvufiy qarashlarning farqli tomonlarini aniqlash va tasavvufning falsafiy jihatdan tadqiq qilish usullarini bilish;

–Jomiy irfoniy qarashlarida Vahdoniyat masalasiga bo'lgan qarashlarda mazhablar birligiga qilgan e'tiborli tomonlarini aniqlash;

–tasavvufiy-ilmiy qarashlarning agiografik asarlar orqali tahlil qilishni o'rganish;

–mavloni Jomiyning o'zigacha (VIII asrdan – XIV asrgacha) bo'lgan davrda yashab o'tgan tasavvuf vakillari – so'fiy (avliyo)lar hayoti haqidagi muhim tazkira–ma'lumotlarning jamlanganligi va boyitilganligi haqida ma'lumotlarni komparativistik tadqiq qilishni o'rganish.

Hakimov Akmaljon Mirzag'aniyevich (Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat Texnika universitetining Qo'qon filiali katta o'qituvchisi)

JAMIYAT TARAQQIYOTINI O'RGANISHDA SIVILIZATSION YONDASHUVNING METODOLOGIK AHAMIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada jamiyat taraqqiyotini sivilizatsion yondashuv asosida har tomonlama chuqur o'rganishning dolzarbligi, formatsion yondashuv insoniyat tarixini anchayin bir chiziqli, monistik tasavvur qilishdan iborat ekanligi va jamiyatning sivilizatsion yondashuvi haqida dunyo olimlarining fikrlari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассмотрена актуальность всестороннего углубленного изучения развития общества на основе цивилизационного подхода. Раскрыты мнения учёных о том, что формативный подход представляет собой достаточно линейную, монистическую концепцию человеческой истории, а также о цивилизационном подходе общества.

Annotation. In this article the relevance of a comprehensive in-depth study of the development of society based on the civilizational approach, the fact that the formative approach is a rather linear, monistic conception of human history, and the opinions of world scientists about the civilizational approach of society are highlighted.

Kalit so'zlar: jamiyat, taraqqiyot, sivilizatsiya, sivilizatsion yondashuv, formatsion yondashuv, ijtimoiy bilish, gnoseologik tahlil.

Ключевые слова: общество, развитие, цивилизация, цивилизационный подход, формативный подход, социальное знание, гносеологический анализ.

Key words: society, development, civilization, civilizational approach, formative approach, social knowledge, epistemological analysis.

Kirish. Jamiyat taraqqiyotini sivilizatsion yondashuv asosida har tomonlama chuqur o'rganishning dolzarbligi keyingi o'n yilliklar mobaynida zamonaviy jamiyat rivoji va ravnaqining shiddat bilan sodir bo'layotganligi va buning oqibatida jamiyatda ro'y berayotgan o'zgarishlarni tahlil qilish ehtiyojining tobora ortib borayotganligi bilan izohlanadi.

Ijtimoiy taraqqiyotning o'ta tezkorligi bilan ajralib turadigan hozirgi zamon turli xildagi sivilizatsiyalarning yaqinlashuvi, umumiy madaniyat va qadriyatlarga ega bo'lgan yaxlit dunyoviy tizimning shakllanayotganligi xos bo'lgan hamjamiyat ko'rinishini kasb etmoqda. Obyektiv va qaytarilmas jarayondan iborat butunjahon integratsiyasi hozirga kelib, ichki va tashqi siyosatdagi tafovutlarning yemirilishi va ko'hna sotsial strukturalarning barham topishi evaziga sayyoramizning barcha xalqlari va davlatlari orasidagi o'zaro uzviy bog'liqlikning vujudga kelishi hamda kuchayishiga olib kelmoqda. Shuningdek, alohida ta'kidlash lozimki, axborot-kommunikativ texnologiyalarning avj olishi, muammolar yechimi yo'lida sun'iy intellekt yaratish kabi yondashuvlarning ilgari surilayotganligi, dunyo miqyosida erkin bozor iqtisodiyoti g'oyasining ustuvor ahamiyat kasb etib borayotganligi singari yumushlar esa insoniyat oldiga yangi qiyinchiliklar paydo bo'lishi uchun sabab bo'lmoqda.

MUNDARIJA

FIZIKA-MATEMATIKA

Sayfulloyeva Gulnoz Sayfulloyevna. Senzurlanishning umumlashgan modelidagi approksimatsiya teoremlari.....	3
Gulyamov Gafur, Majidova Gulnoza Nurmuxamedovna, Feruza Muxitdinova Rustam qizi. Magnit maydondagi p-n o'tishli diodlarning xarakteristikallari.....	7

FALSAFA

Axmedov Sohib Sayimovich. Jaloliddin Rumiyning ijtimoiy-falsafiy qarashlarida adolat va tenglik masalalari.....	12
Axatov Lutfilla Karamatilloevich. Abdurahmon Jomiy asarlarida tasavvuf va ilm tahlili.....	15
Hakimov Akmaljon Mirzag'aniyevich. Jamiyat taraqqiyotini o'rganishda sivilizatsion yondashuvning metodologik ahamiyati.....	17
Mirzayeva Nigina Olimovna. Oila davlat va jamiyat barqarorligining asosi sifatida.....	20

TILSHUNOSLIK

Tadjibayev Muzaffar Turamirzayevich. Ilmiy-ommabop matnning lisoniy xususiyatlari.....	24
Musayev Abduvali. Jargon, argo va sleng terminlarining farqli xususiyatlari.....	27
Safarova Umida Aliaskarovna. Kontaminatsiyalashgan so'zlarning rasmiy modellarining leksik va grammatik xususiyatlari.....	32
Xudjayeva Ra'nohon Mitalibjonovna. O'zbek va ingliz tili izohli lug'atlarida omonimlar va polisemiyasining berilish masalasi.....	35
Rasulova Munajat Akmaljonovna. O'zbek va ingliz tillaridagi dramatik diskursda metaforalarning lingvomadaniy tasnifi.....	40
Салахидинова Зилола Одилжоновна. Репрезентация основных типов фразеологического варьирования во «фразеологическом словаре русского языка».....	42

ADABIYOTSHUNOSLIK

Boltaboyev Omonboy Yo'ldosh o'g'li. 80-yillar o'zbek adabiy tanqidchiligida estetik tafakkur yangilanishi.....	46
Karamova Shohida. Hayotiy rafsilotlar va ijodkor uslubi.....	48
Kurbaniyazov Maxsud. "Qisasi Rabg'uziy" asarida janrlararo aloqalar.....	50
Bayniyazov Azatbay Tursinbayevich. Badiiyat va tarixiy haqiqat qiyosi.....	53
Sharipova Maxbuba Baxshilloevna. Epos hamda marosim munosabatining qadimiyligi va an'anaviyligi.....	56
Jamoliddinov Mirxojiddin G'iyosiddinovich. Abdulla Qodiriy – milliy uyg'onish davri satirasining yangi ijodkori.....	59
Qarshibayeva Uljan Davirovna. Balzakning "Sag'ri teri tilsimi" romanidagi rafael obrazi talqini.....	61

JURNALISTIKA

Karimov Amrullo Ashurovich. Telemahsulotlarning auditoriyaga ta'siri masalalari.....	65
---	----

PEDAGOGIKA

Barakayev Fazliddin Ismatovich. Raqamli ta'lim resurslari va ularning oliy ta'lim muassasalaridagi ahamiyati.....	68
G'oibova Nargiza Ziyoxonovna. Fizika darslarida bo'lajak muhandislarning texnik qobiliyatlarini takomillashtirishda foydalaniladigan usullar tahlili.....	72
Karimov Muxammadraxim Salimjon o'g'li. Axborot xavfsizligini ta'minlash va ma'naviy-ma'rifiy, axloqiy madaniyatni yoshlar ongiga singdirishda mustahkam ta'lim-tarbiya tizimining o'rni.....	75
Fayzullayev Abduazim Kuchkarali o'g'li. Pedagogik kvalimetriya ko'rsatkichlari asosida o'qituvchilarning kasbiy mahoratini aniqlash.....	78
Yadgarov Baxodir Jumatovich. Uzunlikka sakrovchilar texnikasini takomillashtirishning zamonaviy uslub va shakllari.....	80
Saliyeva Zarrina Ilxomovna. Gapirish ko'nikmasini mustaqil ta'limda baholash metodologiyasi.....	84
Matvapayev Azizbek. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishning amaliy va uslubiy jihatlari.....	87
Raximova Farangiz Abduvaliyevna. Nofilologik yo'nalishda ingliz tili darslarini tashkillashtirishning eklektik metodi.....	90
Abdullayev Alibek Qodiraliyevich. Informatika o'qituvchilarini tayyorlash sifatini oshirishda xorijiy tajribadan foydalanish.....	92